

Avakõne Raplamaa II Omavalitsuste päeva pidulikul tähistamisel Rapla Kultuurikeskuses 4. oktoobril 2019

(Heiki Hepner, Raplamaa Omavalitsuste Liidu juhatuse esimees)

Austatud omavalitsuste juhid, head volikogude liikmed ja lugupeetud vallavalitsuste töötajad

Teisipäeval tähistasime teist üleriigilist omavalitsuste päeva. 153 aastat tagasi jõustus meie esimene avaliku halduse seadus ehk nn vallaseadus ja maarahval tekkis üle sajandite võimalus ise hakata oma elu korraldama.

Hakati valima vallavolikogusid, vallavalitsusi ja vallavanemaid ning sellest ajast võib Eestis rääkida kaasaegsetel põhimõtetel toimivast kohalikust omavalitsusest.

Alates sellest ajast on toimunud suur hulk haldusterritoriaalseid reforme, millest viimane jääb paari aasta tagusesse aega. Vaatame hetkeks, kuidas need muutused on toimunud.

1870. aasta linnaseadust hakati praegusel Eesti alal rakendama 1877. aastast, kui selle alusel valiti linnaduumad, mis on kaasaegsete linnavolikogude eelkäijad.

Võib kindlalt väita, et Eesti rahvas saavutas omariikluse 1918. aastal suuresti tänu väljakujunenud omavalitsustraditsioonidele. Kauaaegne Tallinna linnapea Anton Uesson kirjutas 1938. aastal: „Tugevad omavalitsused on riigi rajamisel esimeseks tähtsamaks eeltingimuseks. Ja nagu hiljem selgus, olid Eesti riigi loomise esimestel päevadel rahva jõudude organiseerimisel just omavalitsused määrava tähtsusega teguriks“. Meie omavalitsuslik iseseisvus saavutati varem kui riiklik iseseisvus.

Muuhulgas ka Eesti riigi taasiseseisvumisel oli kohalikul omavalitsusel hindamatu tähendus.

Juba esimestel iseseisvusaastatel eesmärgiks seatud oma kohaliku omavalitsuse seadusteni jõuti alles paarikümne aastaga. 1937. aastal võeti vastu vallaseadus ning 1938. aastal linnaseadus ja maakonnaseadus.

1940. aastal likvideeriti koos nõukogude okupatsiooniga nii iseseisev riik kui iseotsustav kohalik omavalitsus. Sõjale järgnes ligi pool sajandit kohalike töörahasaadikute nõukogude perioodi kuigi formaalselt olid vallad haldusüksusena kasutusel kuni 1950. aastani. Kohalikke nõukogusid ei tohi kohaliku omavalitsusega mingil juhul segi ajada, sest puudus nii iseotsustusõigus kui ka demokraatlikult valitud esinduskogud.

1952. aastal jaotati Eesti NSV territoorium kolmeks oblastiks, aga see otsus ei kehtnud kaua –oblastid likvideeriti juba järgmisel aastal.

1954. aastal vähendati külanõukogude arvu 641lt 320le.

1963. aasta alguseks kujunes välja rajoonide jaotus, mis kehtis kuni rajoonidest maakondade taasmoodustamiseni. 1970. aastal oli Eesti territooriumil 235 külanõukogu, mis vähenes 1979. aastaks 213-ni.

Päev pärast Berliini müüri langemist, 10. novembril 1989. aastal võttis Eesti Ülemnõukogu esimesena endises nn idablokis vastu kohaliku omavalitsuse seaduse. Täpselt kuu aega hiljem, 10. detsembril 1989. aastal, toimusid esimesed kohalike nõukogude valimised, mis olid kahe inimpõlve pikkuse perioodi järel Eesti alal üldse esimesed vabad valimised.

Täiesti demokraatlikeks ei saa neid veel lugeda, sest ei olnud määratletud kodanikkond ja valimistel võisid osaleda okupatsiooniar mee esindajad, tõsi küll, piiratumalt kui eelnevatel aastakümnetel.

Pärast riigi taasiseseisvumist sai 1993. aasta valimistega likvideeritud ka see puudus.

Milleks selline küllaltki pikk ekskurss ajalukku? Ma rõhutaks võib-olla ainult ühte asja 153 aasta jooksul on toimunud suur hulk muutusi nii omavalitsuste arvus, kui ka nende võimalustes, tööülesannetes, valimiste demokraatlikus printsii bis, aga iseseisva riigi jaoks on omavalitsused vundament, mille pealispinnale saame ehitada üleriigilisi institutsioone, sh Vabariigi Valitsuse ja parlamendi.

Kohaliku omavalitsuse teooriates on kohaliku omavalitsuse mõiste kohta kaks mõneti vastanduvat lähenemist, ent kesksel kohal on küsimus kohaliku omavalitsuse ja riigi suhestumisest. Vaba kogukonna teooria tõstab esiplaanile demokraatia põhimõtte, kogukonna vabaduse ja õiguse iseseisvalt oma asju juhtida. Riikliku omavalitsuse teooria näeb kohalikku omavalitsust kui riigivalitsemise eriliiki, riikliku kohahalduse vormi, kus ülesannetel riiklik on olemus ja jaotus otstarbekuse alusel. Mina olen kogukonna usku, aga ega neid teooriaid ei olegi tänapäeva õigussüsteemis rakendatavad. Ka kehtiva Eesti Vabariigi Põhiseaduse puhul on tuvastatav mitmete omavalitsusteooriate süntees.

Eestis on pärast 1992. aasta põhiseaduse vastuvõtmist arutletud selle üle, kumb teooria on selles aluseks kohalikele omavalitsusele. Väärrib meenutamist, mida Põhiseaduse Assambleel ütles tolleaegne justiitsminister Jüri Raidla: „Omavalitsuste volikogude valimist ei ole me põhimõtteliselt nõus käsitlema riigivõimu teostamise viisina. Vastasel korral me avaksime põhiseadusliku kanali omavalitsuste allaheitmisele

riigivõimude poolt. Käsitletav eelnõu taotleb tegelikku omavalitsust, mitte aga pooleldi riigistatud omavalitsust.”

See on väga oluline osundus. Eesti riik on tugev ainult siis kui meil on tugevad, arvestatava autonoomiaga, toimetulevad omavalitsused ja selleks on loodud ka vajalikud tingimused. Rõhutan veelkord omavalitsused on vundament meie riiklikule iseseisvusele.

Austatud koosviibijad. Ka teie olete osa sellest vundamendist. Läbi teie pühendunud töö, mis on meie inimestele suunatud, tagatakse omavalitsuste kestlikkus. Loomulikult on selleks vaja luua ka üleriigiliselt vajalikud tingimused, millel me täna pikemalt peatumiseks aega ei ole. Küll ma olen seda meelt, et iga Riigikogus vastu võetud otsus ja seadus peab olema läbi kaalutud ka omavalitsuste vaatevinklist.

Head omavalitsuste inimesed. Tänan teid südamega tehtud töö eest ja soovin tulevikuks jõudu.

Allikas: Estonica. Estsüklopeedia Eestist